

МАКСИМ ГОРЬКИЙ

ДІД
АРХИП
І АЛОНЬКА

M 17

МАКСИМ ГОРЬКИЙ

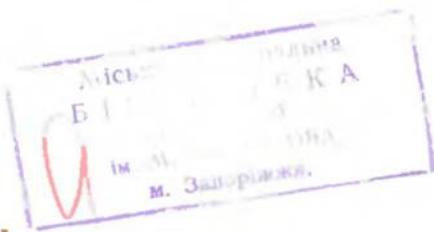
ДІД АРХИП і ЛЬОНЬКА

ОПОВІДАННЯ

Переклав з російської Іван СЕНЧЕНКО

Малюнки М. ПОПОВА.

ав
ак

03
10831Чаб

ВИДАВНИЦТВО ДІТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ВЕСЕЛКА» КИЇВ 1968

3-Ч

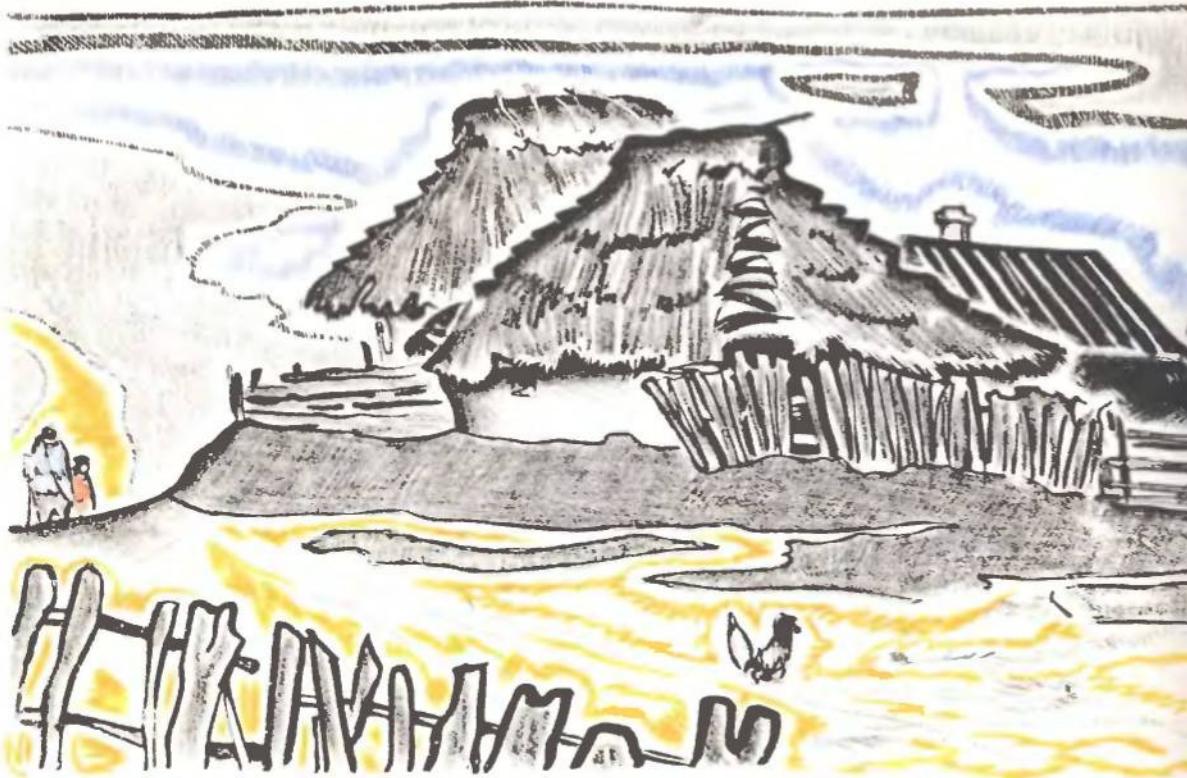
Кому з дітей не відоме ім'я видатного письменника Максима Горького? Мабуть, не знайдеться такого на Україні. Його новіті «Дитинство», «В людях», його прекрасні оповідання, казки давно стали улюбленими друзями маленьких читачів.

...Ходять по Росії двоє жебраків — старий і малий. Вже до Кубані дійшли. Дуже не хочеться жебракувати малому Льоньці, але що поробиш, — дід примушує. Старий він уже, вемічний. Мабуть, скоро помере. Як тоді житиме Льонька? От і хоче старий зібрати побільше грошей, щоб онук після його смерті не бідував.

Чекаючи порома, вони обидва лягли в тінь від берегової кручі і довго мовччи дивились на швидкі й каламутні хвили Кубані у них біля ніг. Льонька задрімав, а дід Архін, відчуваючи тупий, давлячий біль у грудях, не міг заснути. На темно-коричневому фоні землі їх обшарпані й скорчені постаті ледь позначалися двома пужденними клубками; один — більший, другий — менший; стомлені, загорілі й закурені обличчя були зовсім під колір бурому лахмітту.

Коцава й довга постать дідуся Архіна витяглася впоперек вузенької смуги піску — він жовтою стрічкою тягся вздовж берега, поміж кручю і рікою; сонний Льонька лежав калачиком збоку діда.

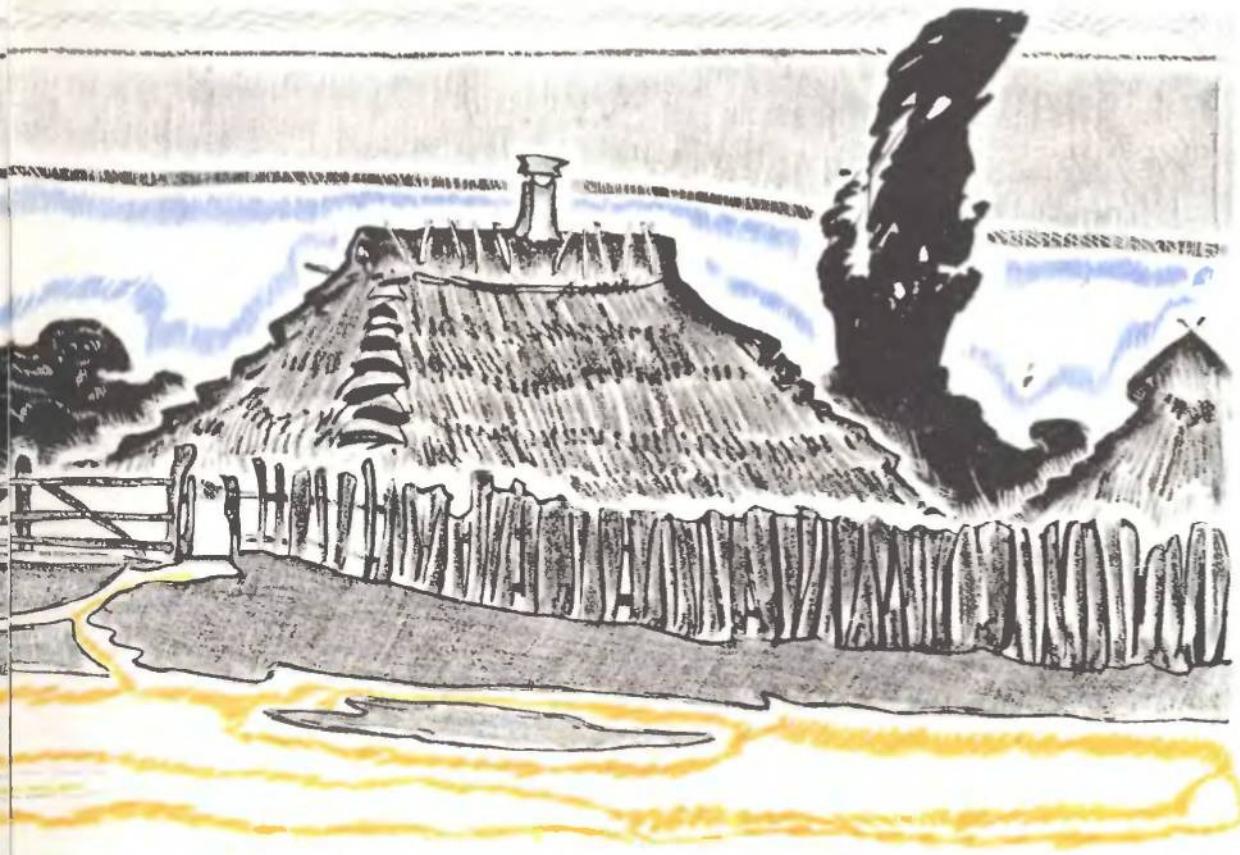

Льонька був маленький, тендітний, у лахмітті він здавався корявим сучком, одламаним від діда — старої висохлої деревини, принесеної і викинутої сюди, на пісок, хвилями ріки.

Дід, підвішив на лікті голову, дивився на протилежний берег, залитий сонцем і вбого обрамлений рідкими кущами шелюги; з кущів висувався чорний борт порома. Там було пудно й безлюдно. Сіра смуга дороги бігла від ріки в глибину степу; вона була якась нещадно пряма, суха і наганяла пудьгу.

Пого тьмяній й зашалені очі старої людини, з червоними, опухлими віками, неспокійно блімали, а пооране зморшками обличчя завмерло у виразі болісної туги. Він раз у раз стримано кашляв і, позираючи на онука, прикривав рот рукою. Кашель був хрипкий, задушиливий, змуниував діда підводитися з землі і витискав на його очах великі краплі сліз.

Крім його кашлю та тихого шарудіння хвиль об пісок, у степу не було ніяких звуків... Степ лежав з обох боків ріки, величезний, бурій, спалений сонцем, і тільки там, далеко на обрії, ледь помітне для старечих очей, пинно хвилювалося золоте море ишениці, і прямо

на нього падало сліпуче ясне небо. На ньому вимальовувалися три стрункі постаті далеких тоноль; здавалося, що вони то меншують, то стають вищі, а небо й пинениця, накрита пим, хитаються, підіймаючися й опускаючись. І рантом усе зникало за блискучою, срібною запоною степового марева...

Ця запона, струниста, іскрава й обманлива, іноді притікала з дальній майже до самого берега ріки, і тоді сама вона була немовби рікою, що рантом вилилася з неба, такою ж чистою і спокійною, як воно.

Тоді дід Архип, не знайомий з цим явищем, тер свої очі і тужно думав про себе, що ця смека та степ віднімають у нього і зір, як відняли рештки сили в ногах.

Сьогодні йому було гірше, ніж завжди останнім часом. Він відчував, що скоро помере, і хоч ставився до цього зовсім байдуже, без думок, як до неминучої новинності, та йому б хотілося померти далеко, не тут, а на батьківщині, і його дуже турбувала думка про онука... Куди дінеться Льонька?..

Він ставив перед собою це питання по кілька разів на день, і

зажди при цьому в ньому щось стискалося, холонуло і ставало так тужно, що йому хотілося негайно ж повернутися додому, в Росію...

Та — далеко йти в Росію... Все одні не дійдеш, номрещ десь у дорозі. Тут по Кубані подають милостиню щедро; народ усе заможний, хоч важкий і насмішкуватий. Не люблять старців, тому що багаті... Зунинувши на онукові зволожений сльозами погляд, дід обережно погладив шершавою рукою його голову.

Той заворушився і підвів на нього голубі очі, великі, глибокі, не по-дитячому вдумливі, що здавалися ще більшими на його худому подзобаному вісною личку, з тонкими, безкровними губами і гострим носом.

— Где? — спитав він і, притуливши щітком руку до очей, подивився на ріку, що віддзеркалювала промені сонця.

— Ні, ще не йде. Стоїть. Чого йому треба? Не кличе ніхто, ну й стоїть він... — повільно заговорив Архип, і далі гладячи онука по голові. — Дрімав ти?

Льонька невиразно покрутів головою і витягся на піску. Вони помовчали.

— Коли б я плавати вмів, купатися б став, — пильно дивлячись на ріку, промовив Льонька. — Швидка надто вже річка! Немає у нас таких річок. Чого ханається? Біжить, непаче запізнилася бойтесь...

І Льонька невдоволено одвернувся від води.

— А ось що, — заговорив дід, подумавши, — давай порознерезумося, поясни позв'язусмо, я тебе за ногу прикручу, ти й лізь купайся...

— Ну-у!.. — резонно протяг Льонька. — Що вигадав! Чи ти думаси, не потягне вона тебе? І потонимося обидва.

— Але ж правда! потягне. Ач як мчить... Либонь, весною розілеться — держися!.. І побля тут — матінко моя! Без кінця того поля!

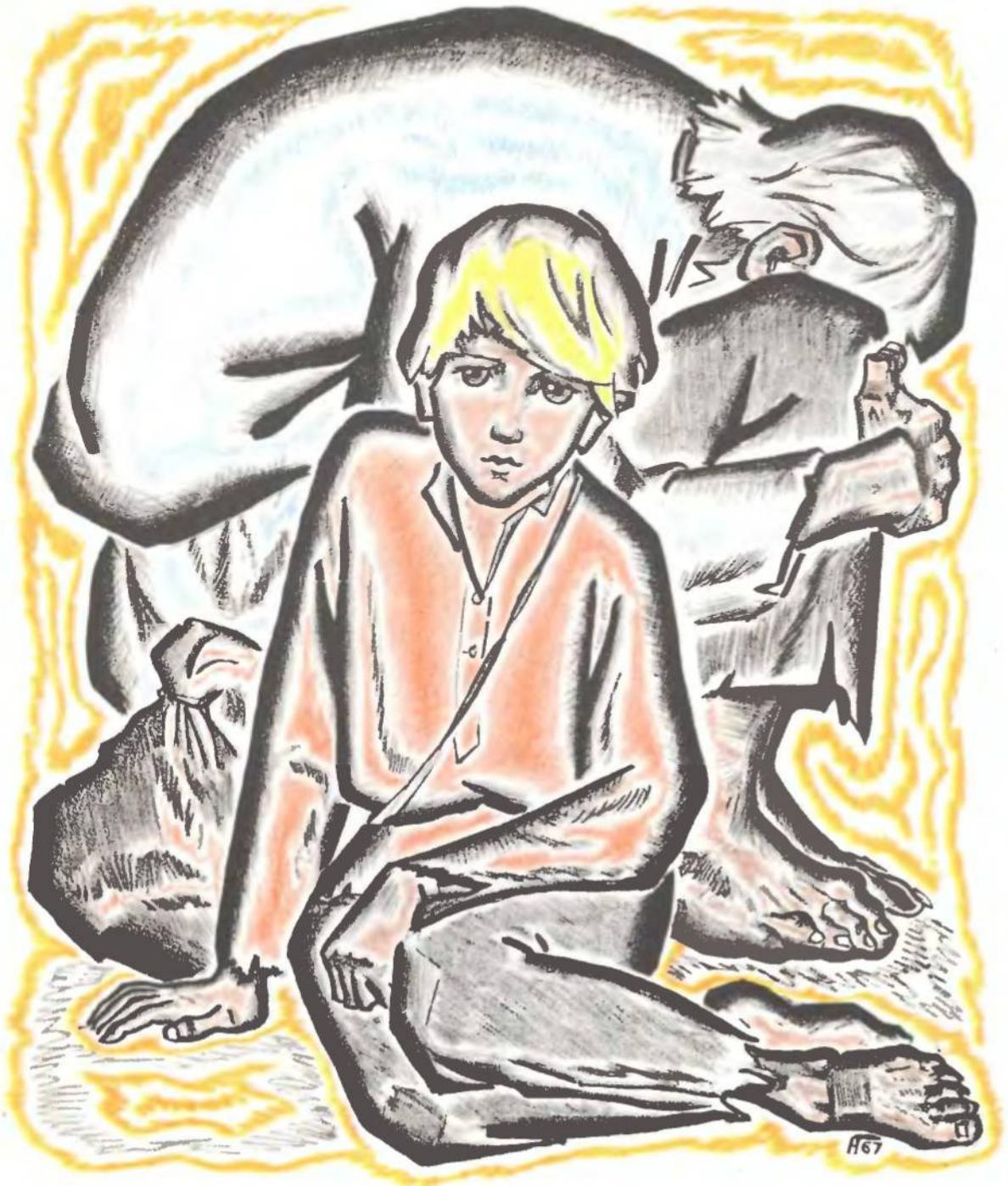
Льоньці не хотілося говорити, і він залишив дідові слова без відповіді, взявши в руку грудку сухої глини і розминаючи її пальцями на порох з серйозним і зосередженим виразом на обличчі.

Дід дивився на нього і про щось думав, мружачи очі.

— Адже от... — тихо й монотонно заговорив Льонька, струнучи порох з рук. — Земля оця тепер... узяв її в руки, розтер, і став порох... малюсінські порошинки самі тільки, ледь оком видно...

— Ну, то й цо? — спитав Архип і закашлявся, позираючи крізь сльози, які виступили на очах, у великих, сухо вибліскуючих очі онука. — Ти до чого ж це? — додав він, коли прокашлявся.

— Так... — хитнув головою Льонька. — До того, що, мовляв, уся вона он якенина!.. — Він махнув рукою за ріку. — І всього на цій нападовано... Скільки ми з тобою міст пройшли! Страх! А людей скрізь скільки!

І, не вміючи зловити своєї думки, Льонька знову мовчки задумався, розглядаючись навколо себе.

Дід теж помовчав трохи і потім, щільно підсунувши до онука, ласково заговорив:

— Розумний ти мій! Правильно сказав ти — порох усе... і міста, і люди, і ми з тобою — тільки порох. Ех ти, Льонько, Льонько!.. коли б грамоту тобі!.. далеко б ти пішов. І що з тобою буде?..

Дід притис онукову голову до себе і поцілував її.

— Чекай... — звільняючи своє лляне волосся з корявих, тремтячих дідових пальців, трохи пожвавішавши, крикнув Льонька. — Як ти кажеш? Порох? Міста і все?

— А так уже від бога заведено, голубе. Все — земля, а сама земля — порох. І все помирає на пій... От як! І повинна тому людина жити в труді й покірливості. От і я теж помру скоро... — перескочив дід і тужно додав: — Куди ти тоді підеши без мене?

Льонька часто чув від діда це запитання, йому вже набридло говорити про смерть, він мовчки відвернувся набік, зірвав билинку, поклав її у рот і став повільно жувати.

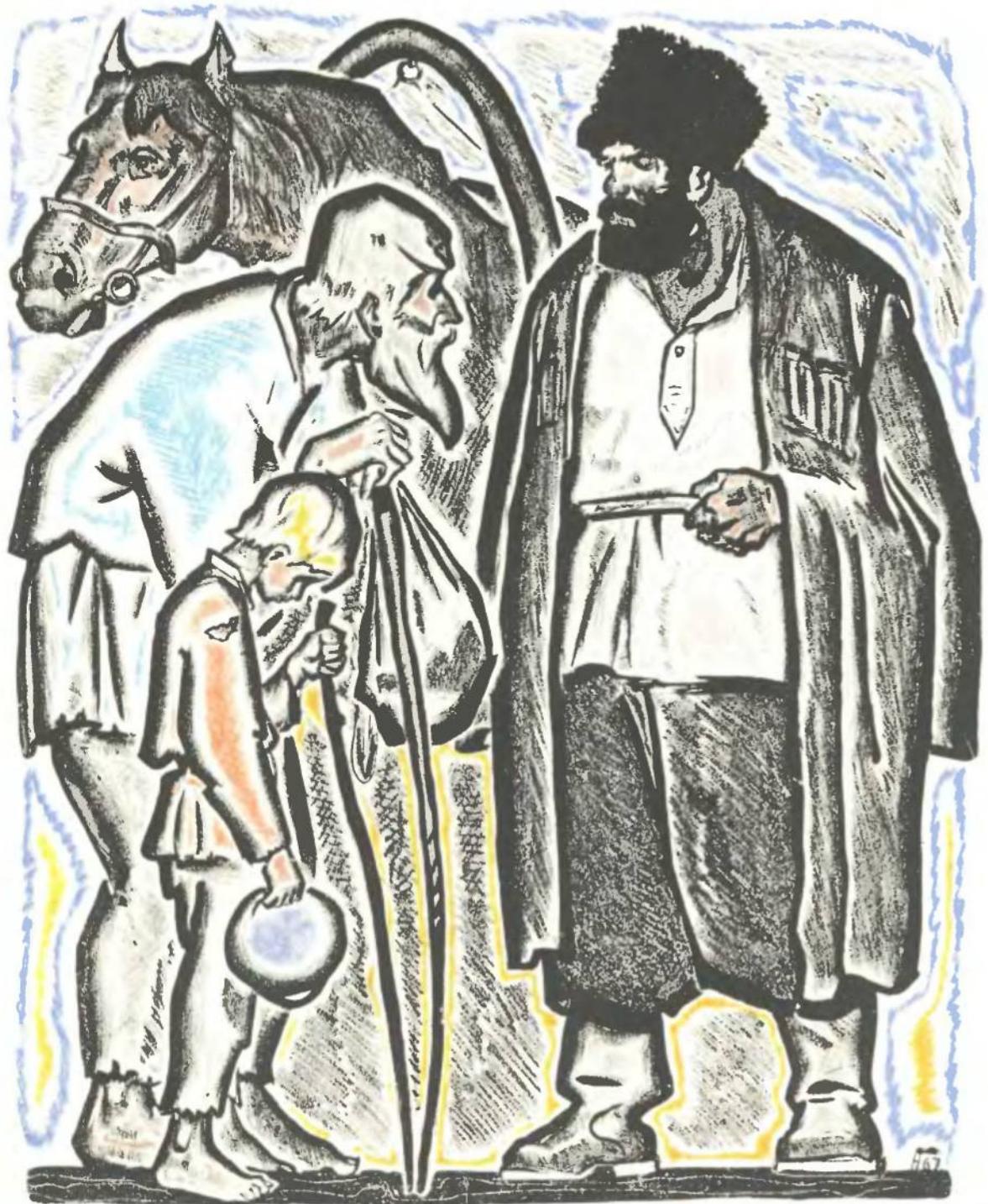
Та у діда це було вразливе місце.

— Чого ж ти мовчин? Як, мовляв, ти будеш без мене? — тихо спітав він, нахиляючися до онука і знову кашляючи.

— Казав уже... — неуважливо і невдоволено промовив Льонька, скоса позираючи на діда.

Йому не подобалися ці розмови ще й тому, що частенько вони кінчалися сваркою. Дід довго говорив про близькість своєї смерті. Льонька спочатку слухав його зосереджено, лякався, уявляючи себе в новому становищі, плакав, та поволі стомлювався — і не слухав діда, віддаючися своїм думкам, а дід, помічаючи це, сердився і скаржився, що Льонька не любить діда, не цінує його піклування, і, нарешті, докоряв Льоньці, що він бажає якнайшвидше його, дідової, смерті.

— Що — казав? Дурненський ти ще, не можеш ти розуміти свого життя. Скільки тобі від роду? Одинадцятий рік тільки. І немічний ти, непридатний до роботи. Куди ж ти підеши? Добрі люди, думаси, доносять? Коли б у тебе гроши були, то вони допомогли б їх прожити — це так. А милостиню просити не солодко й мені, старому. Кожному поклоняється, кожного попроси. І лають тебе, і б'ють часом, і женуть... Хіба ти думаш, за людину вважають старця? Ніхто! Десять років старцю — знаю. Кусок хліба в тисячу карбованців цінять. Подастъ, та й думає, що вже йому негайно ж райські двері відчинять! Ти думаш, подають чому здебільшого? Щоб совість свою заспокоїти; от чому, хлопче, а не з жалості! Тицьне тобі кусок, ну, йому й не соромно їсти самому. Сита людина — звір. І ніколи вона не жаліє голодного. Вороги один одному — ситий і голодний, вік вічний вони сучком у оци один

в одного будуть. Тому й неможливо їм жаліти і розуміти один одного...

Дідусь запалився злістю і тухою. Від цього у нього тряслася губи, старечі тьмяні очі швидко бігали в червоних рамках вій і повік, а зморшки на темному обличчі виступили різкіші.

Льонька не любив його таким і трохи боявся чогось.

— От я тебе й пытаю, що ти станеш робити із світом? Ти — немічине дитятко, а світ — звір. І проковтне він тебе зразу. А я не хочу цього... Люблю ж бо я тебе, хлопчику!.. Один ти у мене, і я у тебе один... Як же ж мені помирати? Неможливо мені померти, а ти щоб залишився... На кого?.. Господи!.. за що ти не злюбив раба свого?! Жити мені несила і померти мені не можна, бо — дитина, — доглядіти мушиу... Кохав сім років... на руках своїх... старих... Господи, дономожи мені!..

Дідусь сів і заплакав, уткнувшись голову в коліна тремтячих ніг.

Ріка квапливо котилася вдалину, звучно плескалась об берег, нечаче бажаючи заглушити цим ілюскотом ридання старика. Яскраво посміхалося безхмарне небо, винромінюючи жагучу спеку, спокійно слухаючи бунтівний шум каламутних хвиль.

— Годі, не плач, дідусю, — дивлячись вбік, суворим тоном промовив Льонька і, повернувшись до діда обличчя, додав: — Але ж говорили вже про все. Не прощаду. Поступлю у трактир куди...

— Заб'ють... — крізь слізи простогнав дід.

— Може, й не заб'ють. А от як не заб'ють! — з деяким завзяттям вигукнув Льонька, — тоді що? Не дамся кожному!..

Але тут Льонька рантом чомусь осікся і, помовчавши, тихенько сказав:

— А то в монастир піду...

— Коли б у монастир! — зітхнув дід, иожкавішавши, і знову почав корчитися від нападу задушливого кашлю.

Над їх головами пролунав крик і скріп коліс...

— Поро-о-ом!.. Поро-о — гей! — стрясала повітря чиясь могутня глотка.

Вони схопилися на ноги, підбираючи клунки й палиці.

З пронизливим скрипом на пісок в'їхала гарба. У ній стояв козак і, закинувши голову в кошлатій, насуненій на одне вухо шапці, наготовившися гукнути, вбираючи в себе відкритим ротом повітря, від чого його широкі випнуті груди випиналися ще більше. Білі зуби яскраво виблискували у шовковій рамі чорної бороди, що починалася від очей, налитих кров'ю. З-під розстебненої сорочки й чохи, недбало накинуті на плечі, виднілося волосате, загоріле на сонці тіло. І від усієї його постаті, міцної й великої, як і від коня, м'ясистого, рябого і теж незграбно великого, від коліс гарби, високих, стягнених товстими шинами, — віддавало ситістю, силою, здоров'ям.

— Гей!. Гей!..

Дід і онук позімали з своїх голів шапки і низько поклонилися.

— Здрастуйте! — гучно відрубав козак і, подивившись на той берег, де з кущів виповзав повільно й незграбно чорний пором, став сильно розглядати старців. — З Росії?

— З неї, милостивію! — кланяючись відновів Архін.

— Голодно там у вас, га?

Він силигнув з гарбі на землю і став щось підтягати в заіряжці.

— І таргани з голоду мрутъ.

— Хо-хо! І таргани мрутъ? Значить, і крихот не зосталося, все поїли? Добре єсте. А от працюєте, мабуть, ногано. Бо, коли добре працюватимеш, голоду не буде.

— Тут, добрий чоловіче, головна причина — земля. Не родить. Ви-смоктали ми землю.

— Земля? — трусиув козак головою. — Земля завжди новинна родити, на те вона й дана людині. Кажи: не земля, а руки. Руки ногані. Від добрих рук камінь не одіб'ється, родить.

Підіхав пором.

Двос здоровених, червоношкіх козаків, впираючись товстими ногами в підлогу порома, з тріском ткнули його об берег, похитнулись, кинули з рук канат і, глянувши один на одного, стали відщухуватися.

— Жарко? — оскалив зуби той, що приїхав, зводячи на пором свого коня і торкаючись рукою до шапки.

— Еге ж! — відновів один з поромників, глибоко засуваючи руки в кишені шароварів, і, підійшовши до гарбі, зазирнув у неї і повів носом, сильно втягнив в себе повітря.

Другий сів на підлогу і, крекучи, став скидати чобіт.

Дід і Льонька зійшли на пором і прихилилися до борту, позираючи на козаків.

— Ну, їдьмо! — скомандував власник гарбі.

— А ти не везеш нічого з собою поїти? — спитав у цього той, що оглядав гарбу. Його товарін скинув чобіт і, примруживши очі, дивився в халіву.

— Нічого. А що? Хіба в Кубані води мають?

— Води!.. я не про воду.

— Про горілку? Не везу горілки.

— Як же ж це ти не везеш? — задумався той, хто занітував, уставивши очі в підлогу порома.

— Ну-ну, їдьмо!

Козак посплював на руки і взявся за канат. Той, що перейкдяв, став допомагати йому.

— А ти, діду, чого ж не допомагаєш? — звернувся поромник, який морочився з чоботом, до Архіна.

— Де мені, чоловіче! — жалісним тоном і хитаючи головою, пропливав той.

— І не треба їм допомагати. Вони й самі упораються!

І, мовби бажаючи нереконати діда в правдивості своїх слів, він важко опустився на коліна і ліг на палубу порома.

Його товарин лініво лайнув його і, не діставши відновіді, гучно затупав ногами, упираючися в палубу.

Підбиваний течією, яка з глухим шумом плескалася об його боки, пором здригував і хитався, повільно просуваючись вперед.

Дивлячись на воду, Льонька відчував, що у нього солодко паморочиться голова і очі, стомлені інвидким біgom хвиль, дрімливо зліпаються. Глухий дідів шеїт, скрізь каната і соковитий плескіт хвиль заколисували його; він хотів опуститись на палубу в дрімливій знемозі, та враз щось хитнуло його так, що він упав.

Широко розплющивши очі, він дивився навколо. З нього сміялися козаки, причалюючи пором за обгорілій пеньок на березі.

— Що, заснув? Немічний ти. Сідай у гарбу, довезу до станиці. І ти, діду, сідай.

Дякуючи козакові умисне гутнявим голосом, дід, крекчуши, зліз на гарбу. Льонька теж плинув туди, і вони поїхали в клубах дрібної чорної пилюги, яка змушувала діда задихатися від кашлю.

Козак заспівав пісню. Співав він дивними звуками, відригаючи ноти на середині і докінчуєчи їх свистом. Здавалося, він розвивав звуки з клубка, як нитки, і, коли йому зустрічається вузол, обриває їх.

Колеса жалісно скрипіли, вилася курява; дід, трисучи головою, не перестаючи кашляв, а Льонька думав про те, що от зараз приїдуть вони в станицю і треба буде гутнявим голосом співати під вікнами: «господи Ісусе Христе...» Знову станичні хлоці будуть задиратися, а жінки набридати розпитуванням про Росію. Не гаразд у цей час дивитися і на діда, який кашляє частіше, горбиться нижче, від чого йому самому незручно і боляче, і говорить таким жалісним голосом, раз у раз склинуючи і розповідаючи про те, чого ніколи й піде не було... Говорить, що в Росії на вулицях помирас народ та так і валиється, і прибирати нікому, тому що всі люди почманіли від голоду... Нічого цього з дідом вони не бачили піде. А потрібно все це для того, щоб більше давали. Та куди її, милостиню, тут дінеш? Дома — там можна завжди продати по сорок копійок і навіть по півкарбованця за пуд, а тут ніхто не купує. Потім доводиться ці шматки, іноді дуже смачні, викидати з торбин у стену.

— Просити підете? — спітав козак, озираючи через плече дві скорчені постаті.

— Та вже, звичайно, лебедику! — з зітханням відновів йому лід Архін.

— Зведися на ноги, діду, покажу, де живу, — почувати до мене прийдете.

Дід спробував був устати, та упав, вдаривши боком об край гарби, і глухо застогнав.

— Ех ти, старий!.. — буркнув козак сівчутливо. — Ну, все одно, не дивися; прийде час на почівлю йти, синтай Чорного, Андрія Чорного, це я і є. А тепер злізай. Прощайте!

Дід і онук опинилися перед купкою тополів та осокорів. Між ними просвічувалися дахи, паркани, всюди — праворуч і ліворуч — до неба здіймалися такі ж самі куни. Їх зелене листя було одягнене сірою пилую, а кора товстих, прямих стовбурів пореналася від снегу.

Прямо перед жебраками поміж двома типами тягся вузький провулок, вони попрямували в цей провулок перевалистою ходою людей, які багато ходили пішки.

— Ну, то як, Льоню, підемо — разом чи нарізно? — спитав дід, і не чекаючи відповіді, додав: — Разом краще, — мало дуже тобі подають. Не вміси ти просити...

— А павіцо багато треба? Адже все одно не з'їдаси... — похмуро відповів Льонька, озираючись навколо.

— Навіцо? Чудернило ти!.. А рантом підвернеться людина та й кунить? От тобі й павіцо!.. Грошей дастъ. А гроші річ велика; з ними ти не загинеш, як я помру.

І, ласкаво посміхаючися, дід погладив онука по голові.

— Ти знаєш, скільки я наскладав за дорогу? Га?

— А скільки? — байдуже спитав Льонька.

— Одинадцять з половиною!.. Бачиш?!

Та на Льоньку не сиравили враження ця сума і радій дідів тон.

— Ех ти, мале, мале! — зітхнув дід. — Так нарізно підемо, чи що?

— Нарізно...

— Ну... До церкви приходь.

— Гаразд.

Дід звернув у провулок ліворуч, а Льонька пішов далі. Зробивши кроків з десять, він почув дерентливий вигук: «Благодійники і корми-теді!..» Цей вигук був схожий на те, як би по розетросних гуслях пропели долонею з найгустінією до тонкої струни. Льонька здригувся і прискорив крок. Завжди, коли він чув, як дід просить, йому ставало неприсмю і якось тужно, а коли дідові відмовляли, він навіть побоювався, чекаючи, що от зараз заридас дідусь.

До слуху його ще долітали тримтячі жалісні поти дідового голосу, що петляли в сонному й гарячому повітрі над станицею. Навколо було все так тихо, як уночі. Льонька підійшов до тину і сів у тіні від гілок винні, що звисали через нього. Десь гучно дзвижчала бджола.

Скинувши торбу з плечей, Льонька поклав на неї голову і, трохи подивившись на небо через листя над своїм обличчям, міцно засинув, закритий від поглядів прохожих густим бур'яном і ґратчастою тінню тину.

Прокинувся він, розбуджений дивними звуками, які коливалися в повітрі, вже посвіжілому від близького вечора. Хтось плакав недалеко від цього. Плакав по-дитячому — завзято і невгамовно. Звуки ридання завмирали в тонкій, міnorій поті, і рантом знову і з новою силою спалахували і лилися, все наближаючись до цього. Він підвів голову і через бур'ян подивився на дорогу.

По підлозі дівчинка років семи, чисто одягнена, з червоним і півбрідним від сліз обличчям, яке вона раз у раз витирала пеленою білої сніданці. Інша вона повільно, човгаючи босими ногами по дорозі, підіймаючи густу курячу, і, очевидно, не знала, куди її навіщо йде. У неї були великі чорні очі, тепер — ображені, сумні й вогкі, маленькі, тонкі рожеві вушка пустотливо визирали з насам розтріпаного каптанового волосся, що спадало їй на лоб, щоки й плечі.

Вона здалася Льоньці дуже смішною, незважаючи на свої слізи, — смішною й веселою... І бенкетниця, мабуть!

— Чого ти плачеш? — спитав він, ветаючи на ноги, коли вона порівнялася з ним.

Вона здригнулася і зумінилась, зразу переставши плакати, але все ще потихеньку схлинувши. Потім, коли вона кілька секунд подивилася на цього, у неї знову затрепіти губи, зморцилося обличчя, груди колихнулися, і знову, голосно зарыдавши, вона пішла.

Льонька відчув, як у цього щось стислоється всередині, і він рантом теж пішов за нею.

— А ти не плач. Велика вже — сором! — заговорив він, ще не порівнявшись з нею, і потім, коли поздогнав її, заглянув їй в обличчя і перенітав знову: — Ну, чого ти розревілася?

— Еге-е!.. — протягла вона. — Коли б тобі... — і рантом опустилась на підлогу, затуливши обличчя руками, і одчайдуши заскиглила.

— Ну! — зпеважливо махнув рукою Льонька. — Баба!.. Справжність баба. Фу ти!..

Це не допомогло ні їй, ні йому. Льоньці, дивлячись, як між її тоненькими, рожевими пальцями текли одна за одною слізинки, стало теж сумно і схотілося плакати. Він нагнувся над нею і, обережно підвішив руку, ледь торкнувся до її волосся, та одразу ж, злякавши своєї сміливості, відсмикнув руку геть. Вона все плакала і нічого не говорила.

— Чуси?.. — помовчавши, почав Льонька, відчуваючи нагальну потребу допомогти їй. — Ти чого це? Побили тебе, чи що? Так воно ж міне! А то, може, інше що? Ти скажи! Дівчинко — га?

Дівчинка, не відімачи рук від обличчя, сумно хитнула головою і, наречіті, крізь ридання повільно відповіла йому, поводячи плечима:

— Хустку... загубила!.. Тато з базару привезли... блакитна, з квітками, а я наділа — й загубила. — І заплакала знову, дужче й гучніше, схинуючи і стогнучим голосом вигукуючи дивне: о-о-о!

Льонька відчув себе безсилним до помочи їй і, боязко відсунувши від неї, задумливо й сумно подивився на темніле небо. Йому було тяжко і дуже никода дівчинки.

— Не плач!.. може, знайдеться... — тихенько прошепотів він, та помітивши, що вона не чус його, відсунувся ще далі від неї, думаючи, що, мабуть, від батька перенаде їй за цю втрату. І одразу ж він уявив, що батько, великий і чорний козак, б'є її, а вона, захлинаючися від сліз і вся тримячи від страху та болю, валяється у нього біля ніг...

Він підвівся й пішов геть, та, одійновини кроків н'ять, знову круто повернувшись, зуинувши проти неї, притуливши до тину, і намагався згадати щось таке ласкаве й привітне!..

— Зійшла б ти з дороги, дівчинко! Та й плакати годі! Піди додому та й скажи, як було. Загубила, мовляв... Нацо так занадто?..

Він почав це говорити тихим, снівчутливим голосом і, закінчивши обуреним вигуком, зрадів, побачивши, що вона підводиться з землі.

— От і гаразд!.. — посміхаючись, жваво продовжував він. — Еди собі. Хочен, я з тобою піду і розкажу все? Остуналося за тебе, не бійся!

Льонька гордо новів плечима, озириувшись навколо себе.

— Не треба... — прошептіла вона, повільно струшуючи шилогу з плаття і все ще схинуючи.

— А то — піду? — з цілковитою готовністю голосно промовив Льонька і зсунув собі на вухо картуз.

Тепер він стояв перед нею, широко розставивши ноги, від чого лахміття, в яке він був одягнений, якось хоробро найоржилося. Він твердо стукав палицею об землю і дивився на неї унурто, а його великі й сумні очі сяяли гордим і сміливим почуттям.

Дівчинка скоса подивилася на нього, розмазуючи по своєму личку слози, і, знову зітхнувши, сказала:

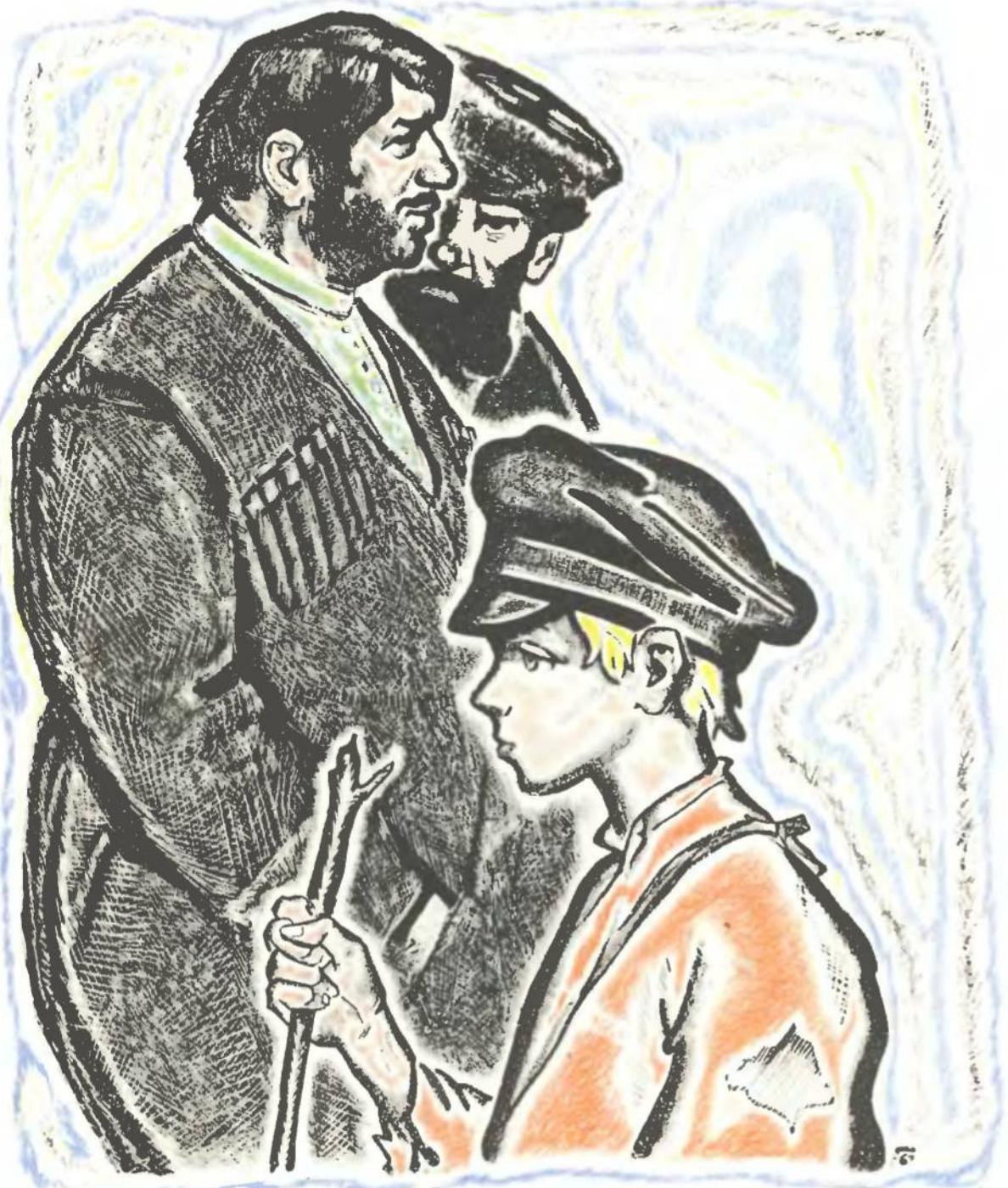
— Не треба, не ходи... Мама не любить старців.

І пішла від нього геть, два рази озириувшись назад.

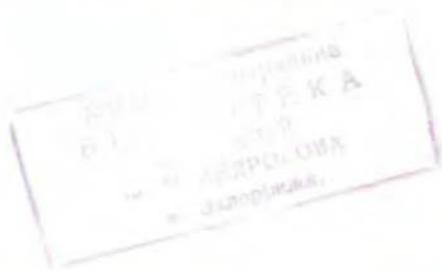
Льоньці зробилося нудно. Він непомітно, повільними рухами змінив свою рішучу, задирливу позу, знову згорбився, присмирів і, закинувши за спину свою торбу, яка висіла до цього на руці, гукинув услід дівчинці, коли вона вже ховалася за поворотом провулка:

— Прощай!

Вона обернулася до нього на ходу і зникла.

108314ad

Наближалася вечір, і в повітрі стояла та особлива, тяжка задуха, яка передвіщала грозу. Сонце вже було низько, і вершини тополів зачаровані легким рум'янцем. Але від вечірніх тіней, що оповили їх гілки, вони, високі й перухомі, стали густіші, виніці... Небо над ними теж темніло, робилося оксамитним і піби опускалося нижче до землі. Десь далеко говорили люди, і десь ще далі, але з іншого боку — співали. Ці звуки, тихі, але густі, здавалося, теж були просочені задухою.

Льоньці стало ще пудніше і навіть боязно чогось. Він захотів піти до діда, озирнувся навколо себе і швидко ішов уперед до провулка. Просити милостиню йому не хотілося. Він ішов і відчував, що у цього в грудях серце б'ється так часто-часто і що йому якось особливо лінь іти й думати... Та дівчика не виходила у цього з пам'яті, і думалося: «Що з нею тепер? Коли вона з багатої сім'ї, будуть її бити: усі багачі — дуже скуні; а якщо бідна, то, може, їй не будуть... У бідних сім'ях дітей більше люблять, тому що від них роботи чекають». Одна за одною думки пастирливо ворушилася в його голові, і з кожною хвилиною томливіше й щемляче почуття туги, що як тінь супроводило його думки, важчало, оволодівало ним все більше.

І тіні вечора ставали задушливіні, густіші. Назустріч Льоньці подалися козаки й козачки і проходили мимо, не звертаючи на цього уваги, уже призвичайвшись до напливу голодуючих з Росії. Він теж лініво ковзав потъмареним поглядом по їх ситих, дебелих постатях і швидко ішов до церкви, — хрест сяяв за деревами неперед цього.

Назустріч йому лиув гамір череди, яка поверталася додому. От і церква, имен'я й широка, з п'ятьма главами, пофарбованими блакитною фарбою, обсаджена навколо тополями, вершини яких переросли її хрести, облиті променями заходу; крізь зелень вони сяяли рожевуватим золотом.

От і дід іде до наперті, зігнувшись під вагою торби, і озирається навколо, прикладши долоню до лоба.

За дідом важкою, перевалистою ходою іде станичник у шапці, низько насунений на лоб, і з налицею в руці.

— Що, торбина порожня? — співат дід, підходячи до онука, який зуинішився, чекаючи його біля церковної огради. — А я ось скільки! — і, крекучи, він скинув з плечей на землю свій полотняний, тухий мішок. — Ex!.. добре тут дають! Он як добре!.. Ну, а ти чого такий надутий?

— Голова болить... — тихо промовив Льонька, опускаючись на землю поряд з дідом.

— Справді?.. Втому взяла... Підбився... От почувати підемо зараз. Як козака того звуть? Га?

— Андрій Чорний.

— Так ми й синтасмо: а де, мовляв, тут Чорний Андрій? От до нас чоловік іде... Еге ж... Хороший народ, синий! І все іншеничий хліб їдять. Здрастуй, добрий чоловіче!

Козак підійшов до них виритул і повільно відновів на лідове привітання:

— Гви здрастуйте!

Потім, широко розставивши ноги і зунинувши на жебраках велики, без юдиного виразу очі, мовчки почухався.

Льонька дивився на цього допитливо, дід кліпав своїми старечими очима запитливо, козак усе мовчав і, нарешті, висунувши до половини язик, став ловити ним кіничок свого вуса. Вдало кіничок цю операцію, він втяг вус у рот, пожував його, знову винівхнув його з рота язиком і, нарешті, порушивши мовчання, яке стало уже тяжким, лініво промовив:

— Ну — ходімо в зборию!

— Чого? — стрепецнувся дід.

У Льоньки затрептіло щось всередині.

— Треба... Наказано. Ну!

Він повернувся до них синюю і пішов, та, озирнувшись назад і побачивши, що обидва не рушають з місця, знову і вже сердито крикиув:

— А ви ж там чого!

Тоді дід і Льонька швидко пішли за ним.

Льонька уперто дивився на діда і, побачивши, що у цього трясуться губи й голова і що він, боязко озираючись навколо себе, швидко шукав у себе за пазухою, відчував, що дід знову напікодив, як і тоді в Тамані. Пому стало боязко, коли він уявив собі таманську історію. Там дід потяг з двору білизну і його піймали з нею. Сміялись, лаяли, били навіть і, нарешті, вночі вигнали геть із станиці. Вони почували з ділом десь на березі протоки в піску, і море цілу ніч грізно бурчало... Пісок скрипів, пересуваний хвильами, які набігали на цього... А дід цілу ніч стогнав і пошепки молився богові, називаючи себе злодієм і благаючи прощення.

— Льонько...

Льонька здригнувся від поштовху в бік і подивився на діда. У того обличчя витяглося, стало сухіше, сіріше і все трептіло.

Козак іншоподібно попереду кроків на п'ять, кутив люльку, збивав наливею головки чортополоху і не обертався до них.

— На от, візьми!.. кинь... у бур'ян... та запам'ятай, де кинем! щоб потім узяти... — ледве чутно пропенотів дід і, ізлінно притуливши на ходу до онука, сунув йому в руки зібрану шматинку.

Льонька відсторонився, затрептів від страху, що зразу наповнив холодом усю його істоту, і підійшов ближче до паркану, біля якого

густо розрісся бур'ян. Напружено дивлячись на широку спину козака-конвоїра, він простяг руку вбік і, подивившись на неї, кинув шматинку в бур'ян...

Падаючи, шматинка розгорнулася, і в Льоньчиних очах промайнула блакитна з квітами хустка, яку одразу ж заслонив образ маленької, заплаканої дівчинки. Вона стала перед ним, як жива, затулила собою козака, діда, і все, що було навколо нього... Звуки її ридань знову ясно пролунали у Льоньки у вухах, і йому здалося, що перед ним на землю надають прозорі кранельки сліз.

У цьому майже несамовитому стані він прийшов позад діда у зборню, чув глухий гомін, розібрать якого не міг і не хотів, неначе крізь туман бачив, як із дідового клуника висипали шматки на великий стіл, і ці шматки, падаючи глухо й м'яко, стукали по столі... Потім над ним схилилося багато голів у високих шапках; голови і шапки були похмурі і непривітні й крізь туман, що оповивав їх, хитаючись, загрожували чимсь страшним... А далі враз дід, хринко бубонячи щось, як дзига завертівся в руках двох дужих козаків...

— Даремно, православні!.. Неповинний, бачить господь!.. — пропизливо заверещав дід.

Льонька заплакав і сів на підлогу.

Тоді підійшли і до нього. Підняли, посадили на лаву і обнукали усе лахміття, що вкривало його маленьке тільце.

— Бреше Данилівна, чортова баба! — гримнув хтось, неначе ударили Льоньку по вухах своїм густим роздратованим голосом.

— А може, вони сковали десь? — крикнули у відповідь ще голоси.

Льонька відчував, що всі ці звуки неначе б'ють його по голові, і йому стало так страшно, що він зпенритомнів, раптом неначе пірнувши у якусь чорну яму, що розкрила перед ним бездонну пащу.

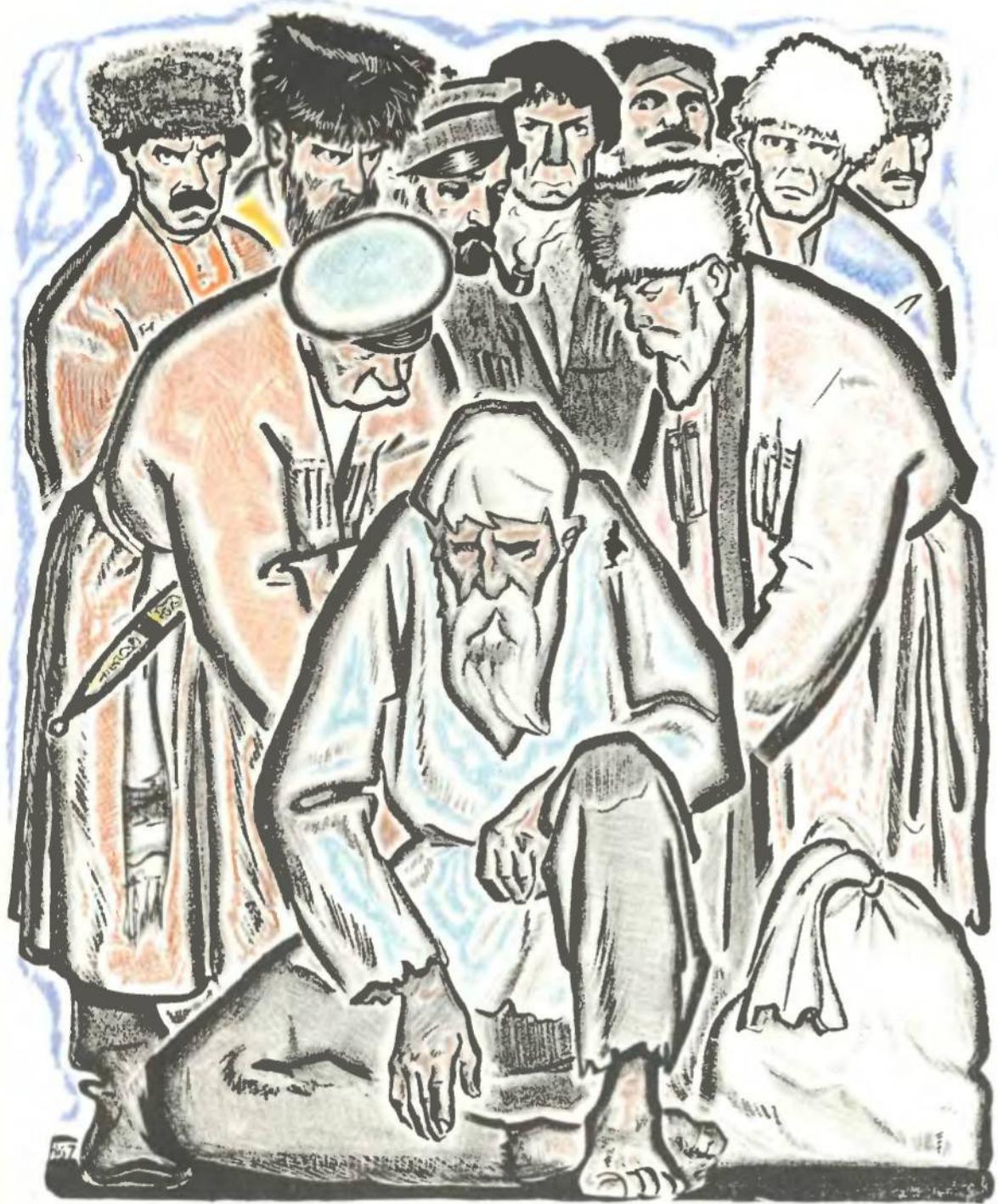
Коли він опритомнів, голова його лежала на колінах у діда, над обличчям його схилилося дідове обличчя, нужденне і зморщене більше, ніж завжди, і з дідових очей, що злякано кляпали, капають на його, Льоньчин, лоб маленькі, мутні слези і дуже лоскочуть, скочуючись по щоках на шию...

— Опам'ятався, рідний?!.. Ходімо звідси. Ходімо, — пустили, прокляті!

Льонька підвівся, почуваючи, що в його голову налите щось важке і що вона от-от упаде з плечей... Він узяв її руками і захистався з боку на бік, тихо стогнучи.

— Болить голівка? Рідний ти мій!.. Замучили вони нас з тобою... Звірі! Кінджал пропав, бач, та хустку дівчинка загубила, ну, вони й накинулись на нас!.. Ох, господи!.. за що караси?!

Скрипучий дідів голос якось дряпав Льоньку, і він відчував, що

всередині його розгоряється гостра іскорка, змушуючи його одесути-ся від діда далі. Відсунувся і глянув навколо...

Вони сиділи біля виходу із станції, під густою тінню від гілля копривного осокора. Уже настала ніч, зійшов місяць, і його молочно-сріблясте світло, обливаючи рівний степовий простір, зробило його непаче вужчим, піж він був удень, вужчим і ще безлюднішим, сумнішим. Далеко, з степу, злитого з небом, підймалися хмари і тихо пливли над ним, затуляючи місяць і кидаючи на землю густі тіні. Тіні щільно лягали на землю, повільно, задумливо повзли по ній і раптом зникали, непаче провалювалися в землю через щільнину від налиючих ударів сонячних променів... Із станції долітали голоси, і де-не-де в ній спалахували вогники, переморгуючись з яскраво-золотими зірками.

— Ходімо, любий!.. іти треба, — сказав дід.

— Посидьмо ще!.. — тихо сказав Льонька.

Йому подобався степ. Удень, ідучи по ньому, він любив дивитися вперед, туди, де небесне склепіння опирається на його широкі груди... Там він уявляв собі великі чудові міста, заселені небаченими ним лагідними людьми, у яких не треба просити хліба — самі дадуть, без прохання... А коли степ, все ширше розгортаючись перед його очима, раптом висував з себе станцію, вже знайому йому, схожу будівлями й людьми на всі ті, які він бачив раніше, йому ставало сумно й прикро за цей обман.

І тепер він задумливо дивився вдалину, звідки виновзали новільно хмари. Вони здавалися йому димом тисяч димарів того міста, яке так йому хотілось бачити... Його споглядання перебив сухий дідів капель.

Льонька пильно глянув у змочене слізами обличчя діда, що жадібно ковтав повітря.

Освітлене місяцем і помежоване химерними тіннями, що падали на нього від лахміття шанки, від брів та бороди, це обличчя, з ротом, який судорожно сникався, та широко розкритими очима, що сяяли якимсь затасним захватом, — було страшне, нуждане і, збуджуючи в Льоньці це, нове для нього, почуття, змушувало його одесуватися від діда далі...

— Ну, посидьмо, посидьмо!.. — бубонів він і, безглаздо посміхаючись, обмачував назуху.

Льонька відвернувся і знову став дивитися вдалину.

— Льонька!.. А поглянь-по!.. — раптом скликнув дід захищено і, увесь здригаючись від задушливого кашлю, простяг онукові щось довге й бліскуче. — У сріблі! Це ж срібло!.. нівсотні коштусі!..

Руки і губи у нього третміли від жадоби й болю, і все обличчя пересмикувалося.

Льонька затремтів і відштовхнув його руку.

— Сховай мерцій!.. ах, дідуся, сховай!.. — благаюче прошенотів він, швидко озираючись навколо.

— Ну, чого ти, дуренький? бойся, любий?.. Заглянув я у вікно, а він висить... я його хац, та під полу... а потім сховав у куцах. Ішли із станиці, я пібто шапку впustив, нахилився і взяв його... Дурні вони!.. І хустку взяв — ось вона де!..

Він вихопив тремтячими руками хустку із свого лахміття і потряс нею перед Льоньчицим обличчям.

Перед очима у Льоньки розірвалась туманна завіса і постала така картина: він і дід швидко, як тільки можуть, ідуть по вулиці станиці, уникаючи поглядів зустрічних людей, ідуть лякливо, і Льоньці здається, що кожен, хто хоче, має право бити їх обох, илювати на них, лаятися... Усе навколонос — наркани, будинки, дерева — у якомусь химерному тумані хитається, неначе від вітру... і гудуть чиєсь суворі, сердиті голоси... Ця тяжка дорога без краю довга, і выходу із станиці в поле не видно за щільною масою рухливих будинків, які то підсуваються до них, неначе бажаючи розчавити їх, то зникають кудись, сміючися їм в обличчя темними плямами своїх вікон... І раптом з одного вікна давінко лунає: «Злодюжки! Злодюжки! Злодюжко, злодіяко!..»

Льонька потай кидас погляд вбік і бачить у вікні ту дівчинку, яку сьогодні бачив, як вона плакала і яку хотів захищати... Вона перехопила його погляд і висунула йому язик, а її сині оченята бліскали зло і гостро і колоди Льоньку, як голки.

Ця картина воскресла в хлоїчиковій пам'яті і одразу зникла, залишивши після себе лиху посмішку, яку він кинув у обличчя дідові.

Дід усе говорив щось, перебиваючи себе кашлем, махав руками, тряс головою і витирав ніт, що великими краплями проступав у зморшках його обличчя.

Важка, пониматована і кудлата хмара закрила місяць, і Льоньці майже не видно було дідового обличчя... Та він уявив поруч з ним заплакану дівчинку, викликав її образ перед собою, і в думці неначе змірив їх обох. Немічний, скринучий, жадібний і обшарпаний дід рядом з нею, ображеною ним, заплаканою, але здорововою, свіжою, вродливою, здався йому ненотрібним і майже таким лихим і поганим, як Концій у казці. Як це можливо? За що він покривдив її? Він не рідний їй...

А дід скрінів:

— Коли б сто карбованців пазбирати!.. Номер би я тоді спокійно!..

— Хіба! — раптом спалахнуло щось у Льоньці. — Мовчи вже ти! Номер би, номер... А не вмираси... Крадені!.. — заверещав Льонька і раптом,увесь тремтячи, склонився на ноги. — Злодій ти старий!.. У-у! — і, стиснувшись маленький, сухий кулачок, він потряс ним перед

посом діла, який раптом стих, і знову важко опустився на землю, проповідуючи крізь зуби: — У дитини украв... Ох, хроне!.. Старий, а туди ж... Не буде тобі на тому світі прощення за це!..

Раптомувесь степ гойдинувся і, оповитий слінучо-блакитним сяйвом, розкинувся... Мла, яка одягала його, затремтіла і зникла на мить... Гримнув удар грому і з рокотом покотився над степом, стрисаючи і його, і небо, по якому тепер швидко летів густий натовп чорних хмар, що уточнили в собі місяць.

Стало темно. Далеко десь ще мовчки, але грізно спалахнула бліскавка, і за мить знову слабко рикнув грім... Потім зачала тиша, якій здавалося, не буде краю.

Льонька хрестився. Дід сидів перухомо й мовчки, інече він зрісся із стовбуrom дерева, до якого прихилився спиною.

— Дідуся!.. — прошепотів Льонька з болючим страхом, чекаючи нового удару грому. — Ходімо в станицю!

Небо знову здригнулося і, знову спалахнувши блакитним полу-м'ям, кинуло на землю могутній металічний удар. Неначе тисячі листів зализа спалилися на землю, ударяючись один об одного!..

— Дідуся!.. — крикнув Льонька.

Крик його, заглушений відзвуком грому, прозвучав, як удар у маленький, розбитий дзвін.

— Чого ти... Бойнєся... — хринко промовив дід, не поворухнувшись.

Стали падати великі краплі дощу, і їх шарудіння звучало так тамничче, інече понереджело про щось... Вдаліше воно вже виросло в суцільний широкий звук, схожий на тертя величезною щіткою по сухій землі, — а тут, біля діда й онука, кожна крапля, падаючи на землю, звучала коротко й уривисто і вмирала без відзвуку. Ударі грому все наближалися, і небо спалахувало частіше.

— Не піду я в станицю! Хай мене, старого иса, злодія... тут дощ потонить... і грім уб'є!.. — задихаючись говорив дід. — Не піду!.. Іди сам... Ондечки станиця... Іди! Не хочу я, щоб ти сидів тут... забираєшся!.. Іди, йди!.. Йди!..

Дід уже кричав глухо й хринко.

— Дідуся!.. прости!.. — присуваючись до нього, став благати Льонька.

— Не піду... Не прощу... Сім років я тебе доглядав! Усе для тебе... і жив... для тебе. Хіба мені що потрібне?.. Адже ж я умираю... Умираю... а ти кажеш — злодій... Чому злодій? Для тебе... для тебе все це... От візьми... візьми... бери... На життя твоє... на все... складав... ну, і крав... Бог бачить усе... Він знає... що крав... знає... він мене покарас. Ві-ін не помилує мене, старого иса... за крадіжку. І покарав уже... Господи! покарав ти мене! га?.. покарав?.. Рукою дитини убив ти

мене!.. Вірно, господи! Правильно!.. Справедливий ти, господи!.. Но-
шли по мою душу... Ох!

Ділів голос піднісся до прошизливого верещання, що нагинав Льонь-
ці в груди жах.

Удари грому, стрясаючи стен і небо, рокетали тепер так гулко
й покваниливо, інешаче кожен з них хотів сказати землі щось вкрай
потрібне для неї, і всі воши, наздоганяючи один одного, ревіли майже
без пауз. Небо, роздирає блискавками, дрижало, дрижало і стен, то
ввесь спалахуючи синім вогнем, то опускаючись в холодний, тяжкий
і тісний морок, що дивно звужував його.

Линув дощ, і його краплі, вибліскуючи, як сталь, у сяйві блискав-
ок, сковали собою привітне мигтіння вогнишків у станиці.

Льонька завмирав від жаху, холоду і якогось тужного відчуття
провини, пародженого дідовим криком. Він уставив перед собою шир-
око розкріті очі і, боячись заклінати ними навіть і тоді, коли краплі
води, стікаючи з його вимоченої дощем голови, понадали в них, при-
слушався до дідового голосу, що тонув у морі могутніх звуків.

Льонька відчував, що дід сидить перухомо, та йому здавалося, що
він мусить зникнути, піти кудись і залишити його тут самого. Він, не-
помітно для себе, потроху підеувався до діда і, коли торкнув його лік-
тем, здрігнувся, чекаючи чогось страшного...

Розгоровини небо, блискавка осяяла їх обох, рядом одного з одним,
скорчених, маленьких, обливаних потоками води з гілля дерева...

Дід махав рукою в повітрі і бубонів щось, уже стомлюючись і за-
дихаючись.

Глянувши йому в обличчя, Льонька крикнув від страху... В синю-
му сяйві блискавки воно здавалося мертвим, а тьмяні очі, якими він
поводив, були безтямні.

— Дідуся!.. Ходімо!.. — закричав він, ткнувшись своєю головою дідові
в коліна.

Дід скилився над ним, обнявши його своїми руками, тонкими й ко-
щавими, міцно пригорнув до себе і, стискаючи його, рантом закричав
сильно й прошизливо, як вовк, скоплений насткою.

Доведений цим криком мало не до божевілля, Льонька вирвався
від нього, скочив на ноги і стрілою помчав кудись уперед, широко
розплющивши очі, засліплений блискавками, падаючи, підвідічись
і забігаючи все глибше в тьму, яка то зникала від синього сяйва блис-
кавок, то знову щільно охоплювала збожеволілого від страху хлоця.

А дощ, падаючи, шумів так холодно, монотонно, тужно. І здавало-
ся, що в стену нічого й ніколи не було, крім шуму дощу, сяйва блис-
кавок і роздратованого гуркоту грому.

Вранці на другий день, вибігни за околицю, станичні хлоцчики
одразу ж повернулися назад і зробили в станиці тривогу, розповівши,

що бачили під осокором вчораишнього старця і що він, мабуть, зарізаний, бо біля нього кинуто кинджал.

Та коли старші козаки прийшли подивитися, чи правда цьому, то виявилося, що ні. Старик був ще живий. Коли до нього підійшли, він намагався підвестися з землі, але не міг. У нього відібрало мову, і він питав у всіх про щось засльбозеними очима і все шинирював ними у патові, та нічого не знаходив і не дістав ніякої відповіді.

Надвечір він помер, і закопали його там-таки, де взяли, під осокором, вважаючи, що на кладовищі його ховати не слід: по-перше — він чужий, по-друге — злодій, а по-третє — помер без покаяння. Біля нього в грязі знайшли кинджал і хустку.

А через два чи три дні знайшовся і Лъонька.

Над однією степовою балкою, недалеко від станиці, стали кружляти зграї ворох, і коли пішли подивитися туди, знайшли хлоничка, який лежав, розкинувши руки і лицем вниз, у рідкій твані, що залишилася після дощу на дні балки.

Спочатку вирішили поховати його на кладовищі, тому що він ще дитина, та, подумавши, поклали рядом з дідом, під тим самим осокором. Насипали горб землі і на ньому поставили грубий камінний хрест.

Прогрено
1971 р.

ЛЮБИЙ ЧИТАЧУ!

Написав нам, чи сподобалась тобі ця книжка, чи хороші в ній малюнки, про що ти хотів би ще прочитати. Будемо дуже вдичні тобі за це.

Не забудь, якщо наша адреса: м. Київ, вул. Кірова, 34.
Видавництво «Веселка».

